

Bibliistyka

Zwróćę tu uwagę na tematykę artykułów poświęconych hermeneutyce biblijnej, krytyce literackiej i historycznej oraz teologii biblijnej Starego i Nowego Testamentu.

Zrozumiałe zainteresowanie wywołała konstytucja dogmatyczna *Dei Verbum*, wydana przez Sobór Watykański II. Komentowano ją w szeregu artykułów wielu czasopism biblijnych i teologicznych¹, a także ogólnych². Autorzy z reguły zajmują się bardzo ciekawą prehistorią konstytucji. Najdokładniej jednak analizują jej trzeci rozdział — *O boskim natchnieniu Pisma św. i jego interpretacji* — pisząc na jego temat specjalne prace³. Rów-

¹ M. Z e r w i c k, *De S. Scriptura in Constitutione dogmatica „Dei Verbum“*, *Verbum Domini (VD)* 44 (1966) 17—42; P. C. F o l c h G o m e s, *A Revelacao Divina. Perspectivas da Constituicao Conciliar „Dei Verbum“*, *Revista Ecclesiastica Brasileira*, 26 (1966) 816—837; A. K l a w e k, *Uwagi do Konstytucji o Bożym Objawieniu*, *Ruch biblijny i liturgiczny (RuBi)* 19 (1966) 26—32; H. B o g a c k i, *Konstytucja II Soboru Watykańskiego o Bożym Objawieniu „Dei Verbum“*, *Collectanea Theologica (Colct T)* 36 (1966) 74—92; G. B a u m, *Die Konstitution De Divina Revelatione*, *Catholica* 20 (1966) 276—288; G. V o s s, *Die dogmatische Konstitution „über die göttliche Offenbarung“*, *Una Sancta* 21 (1966) 30—45; G. H. T o u a r d, *Commentary on De Revelatione*, *Journal of Ecumenical Studies (JEcu St)* 3 (1966) 1—35; por. opracowanie: Ks. J. K u d a s i e w i c z, *Konstytucja „Dei Verbum“ w opinii biblistów*, *Znak* 19 (1967) 187—210, — Pełny tytuł czasopisma odnotowuję tylko przy pierwszej nocie wskazującej na dany periodyk. Przy następnych posługuję się skrótami przyjętymi przez *Biblica*.

² P. G r e l o t, *La constitution sur la révelation*, *Études* 324 (1966) 99—113; C. M a r t i n i, *Alcuni aspetti della Costituzione dogmatica „Dei Verbum“*, *La Civiltà Cattolica* (1966) 216—226.

³ A. G r i l l m e i e r, *Die Wahrheit der Heiligen Schrift und ihre Erschliessung. Zum dritten Kapitel der Dogmatischen Konstitution „Dei Verbum“ des Vaticanum II*,

nież w Polsce ukazał się artykuł o prawdziwości Pisma św.; napisany był wprawdzie przed konstytucją, ale jego linia jest zgodna z *Dei Verbum* ⁴.

W ramach ogólnych zagadnień hermeneutyki G. T. Osborn analizuje poglądy kontynuatorów R. Bultmanna (J. Cobb, J. Robinson, E. Fuchs, G. Ebeling) ⁵. Z tym samym kierunkiem reprezentowanym przez E. Fuchsa dyskutuje P. J. Achtemeier ⁶. J. M. Robinson próbuje przygotować grunt pod ekumeniczną dyskusję w oparciu o hermeneutykę. Nowy Testament uważa za źródło, które swoją wykładnią prawd, rozpatrywaną wspólnie przez wszystkie wyznania, mogłoby się przysłużyć ruchowi ekumenicznemu ⁷. G. E. Ladd rozważa, jak należałoby połączyć krytykę historyczną z teologią. Omawia kilka prób rozwiązania tego zagadnienia, w tym szerzej poglądy R. Bultmanna i O. Cullmanna. Podkreśla, że mimo ludzkiego czynnika w Biblii, który wymaga krytycznego studium, najważniejszy jest fakt, iż jest ona słowem Bożym. Metoda egzegezy, tłumacząca Pismo św. jako dzieło ludzkie w imię nauki i krytyki, musi jednak liczyć się z tym, że Nowy Testament jest zapisem i interpretacją faktu objawienia się Boga w historycznym wydarzeniu, jakim jest Jezus z Nazaretu ⁸. H. Schlier omawiając wzajemny stosunek teologii biblijnej i dogmatycznej zwraca uwagę na korzyści, jakie dogma-

Theologie und Philosophie 41 (1966) 161—187; I. De la Potterie, *La vérité de la Sainte Écriture et l'Histoire du salut d'après la Constitution dogmatique „Dei Verbum“*, Nouvelle Revue Théologique (NRT) 98 (1966) 149—169; S. Cipriani, *La „verità“ della Sacra Scrittura nell'insegnamenti del Concilio Vaticano II*, Bibbia e Oriente 8 (1966) 229—235; P. Benoit, *La vérité dans la Bible. Dieu parle la langue des hommes*, Vie Spirituelle 114 (1966) 387—416.

⁴ A. Cholewiński, *Prawdziwość Pisma św.*, Colct T 36 (1966) 208—220.

⁵ R. T. Osborn, *A New Hermeneutic?*, Interpretation (Inter) 20 (1966) 400—411.

⁶ P. J. Achtemeier, *How Adequate is the New Testament Hermeneutic?*, Theology Today 23 (1966) 101—119.

⁷ J. M. Robinson, *A Critical Inquiry into the Scriptural Bases of Confessional Hermeneutics*, JECu St 3 (1966) 36—56.

⁸ G. E. Ladd, *History and Theology in Biblical Exegesis*, Interpr 20 (1966) 45—64.

tyka odniesie doceniając zdobycze teologii biblijnej⁹. Współczesne próby budowania teologii dogmatycznej w oparciu o Pismo św. na terenie protestantyzmu omawiają E. J a c o b i J. B o s c¹⁰. X. L é o n - D u f o u r w odczycie z 14. 1. 1965 przedrukowanym w *Biblische Zeitschrift* powraca do zagadnienia jak należy patrzeć na Jezusa, który jest zarazem faktem historycznym i przedmiotem wiary. Jedyną poprawną metodą jest rozpatrywanie związku wiary i rozumu, wartości i historii w ich dialektyce oraz wzajemne ich podporządkowanie. Pismo św. stanowi symbiozę historii i wartości, faktów i ich wykładni¹¹. Ciągłe aktualny jest problem ustosunkowania się katolickiej egzegezy do metody historii form¹² i do jej dalekich konsekwencji („odmitologizowania“)¹³. Doceniając wielką aktualność Pisma św., a zwłaszcza Ewangelii¹⁴ porusza się w różnych czasopismach rolę studiów biblijnych w nauczaniu wiary¹⁵.

Stan badań w zakresie krytyki tekstu Nowego Testamentu przedstawia J. D u p l a c y, Stwierdzając, że nie znajduje się ona u szczytów rozwoju, wyraża życzenie, by nie żałowano sił dla jak najpełniejszego wykorzystania całej doku-

⁹ H. S c h l i e r, *Biblische und dogmatische Theologie*, Theologisches Jahrbuch (TJb Benno) 1966 s. 209—218.

¹⁰ E. J a c o b, *Possibilités et limites d'une Théologie biblique*, Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses (RHPhil Rel) 46 (1966) 116—130; J. B o s c, *Exégèse et Dogmatique*, RHPhil Rel 46 (1966) 131—143.

¹¹ X. L é o n - D u f o u r, *Der Exeget im Dialog mit dem Ereignis Jesus Christus*, *Biblische Zeitschrift* (BZ) 10 (1966) 1—15.

¹² N. L o h f i n k, *Katholische Bibelwissenschaft und historisch-kritische Methode*, *Stimmen der Zeit* 177 (1966) 330—344.

¹³ H. F r i e s, *Entmythologisierung und theologische Wahrheit*, TJb Benno 1966 s. 257—280.

¹⁴ J. C l é m e n c e, *Actualité de l'Évangile pour l'Église de notre temps*, NRT 98 (1966) 337—357.

¹⁵ E. R. L e w i s, *New Testament Studies in the Services of the Teaching Ministry*, *Church Quarterly Review* 167 (1966) 140—151; M. H. B o l k e s t e i n, *Die Synoptischen Evangelien als Lehrstoff in der Katechese*, *Novum Testamentum* (NT) 8 (1966) 85—94; W. L a n g e r, *Das Alte Testament im Unterricht. Neuerscheinungen zur katholischen Bibelkatechese*, *Münchener Theologische Zeitschrift* (MüTZ) 17 (1966) 96—107.

mentacji¹⁶. K. Aland kontynuując swoje badania nad przekazami tekstu Nowego Testamentu omawia szereg nowych papyrusów; w 1966 r. ogłasza dalszą część pracy na ten temat¹⁷. R. V. Ebied przedstawia trójjęzyczny rękopis z XVII w. zakupiony niedawno przez bibliotekę uniwersytecką St. Andrew, zawierający hebrajski i łaciński tekst apokryficznego listu Pawła do Laodycejan, kilka psalmów w wersjach hebrajskiej, łacińskiej i greckiej oraz obszerny słownik hebrajskich imion biblijnych¹⁸. Wyniki badań nad znanymi kodeksami Nowego Testamentu w świetle nowoodkrytych rękopisów publikują C. M. Martini¹⁹ i E. J. Epp²⁰. Ogłoszono także szereg szczegółowych studiów z zakresu krytyki tekstu Starego Testamentu²¹.

Zainteresowania filologów biblijnych są skierowane przede wszystkim w stronę języka hebrajskiego. O. M. Dahood komunikuje dalszy ciąg analiz porównawczych słownictwa hebrajskiego i ugaryckiego²², szczególnie na terenie księgi *Hioba*²³

¹⁶ J. Duplacy, *Histoire des manuscrits et histoire du texte du NT*, *New Testament Studies* (NTS) 12 [1965/66] 124—139; por. tegoż autora *Bulletin de critique textuelle du NT*, *Recherches de Science Religieuse* 53 (1965) 257—284; 54 (1966) 426—276.

¹⁷ K. Aland, *Neue Neutestamentliche Papyri II*, NTS 12 [1965/66] 193—210.

¹⁸ R. V. Ebied, *A Trilingual Volume of the Epistle to the Laodiceans, Psalm 151 and other Biblical Materials*, *Biblica* (Bib) 47 (1966) 243—254.

¹⁹ C. M. Martini, *Problema recensionalitatis codicis B in luce papyri Bodmer XIV (P⁷⁵)*, *VD* 44 (1966) 192—196.

²⁰ E. J. Epp, *Coptic Manuscript G⁶⁷ and the Role of Codex Bezae as a Western Witness in Acts*, *Journal of Biblical Literature* (JBL) 85 (1966) 197—212.

²¹ S. Szyszman, *La famille des massorètes karaïtes Ben Asher et le Codex Alepensis*, *Revue Biblique* (RB) 63 (1966) 531—551; H. Seebass, *Zum Text von 1 Sam. XIV 23 B-25 A und II 29, 31—33*, *Vetus Testamentum* (VT) 16 (1966) 74—82; I. Plein, *Erwägungen zur Überlieferung von 1 Reg 11, 26—14, 20*, *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* (ZAW) 78 (1966) 8—24; J. Leveen, *The Textual Problems of Psalm VII*, *VT* 16 (1966) 439—445; H. P. Rüger, *Ein Fragment der bisher ältesten datierten hebräischen Bibelhandschrift mit babylonischer Punktation*, *VT* 16 (1966) 65—73 (chodzi o *Neh* 13, 20—34); J. T. Milik, *Un fragment mal placé dans l'édition du Siracide de Masada*, *Bib* 47 (1966) 425—426.

²² M. Dahood, *Hebrew-Ugaritic Lexicography IV*, *Bib* 47 (1966) 403—419; por. też: M. H. Pope, *Marginalia to M. Dahood's „Ugaritic-Hebrew*

i *Psalmów*; ²⁴ G. R. Driver zajmuje się zapomnianymi idiomami hebrajskimi ²⁵; inni znów interesują się semickim podłożem języka Nowego Testamentu ²⁶.

Badania dotyczące krytyki literackiej Starego Testamentu objęły zagadnienie struktury literackiej poszczególnych tekstów ²⁷: Poezją hebrajską zajmuje się H. Kosmala publikując w tym roku dalszy ciąg swej pracy o jej formie i strukturze ²⁸. Inni ogłaszają szczegółowe studia dotyczące *Pieśni nad pieśniami* ²⁹, poetyckich fragmentów *Jeremiasza* ³⁰, pieśni Debory ³¹. Wykorzystania zasad stylistycznych w egzegezie dotyczy artykuł W. L. Holladay'a o chiazmie jako kluczu do rozwiązania

Philology“, JBL 85 (1966) 455—466; W.A. Van der Weiden, *Radix hebraica* ^{rb}, VD 44 (1966) 97—104; tenże, „*Abstractum pro concreto*“ *phaenomenon stilisticum*, VD 44 (1966) 43—52.

²³ M. Dahood, *Ugaritic usn*, *Job* 12, 10 and 11 *Q Ps^a Plea* 3—4, Bib 47 (1966) 107—108; tenże, *The Metaphor in Job* 22, 22, Bib 47 (1966) 108—109; szczegółowe analizy filologiczne na tym terenie przeprowadza także D.R. Blumenthal, *A Play on Words in the Nineteenth Chapter of Job*, VT 16 (1966) 497—501.

²⁴ M. Dahood, *Vocative Lamedh in the Psalter*, VT 16 (1966) 298—311.

²⁵ R.R. Driver, *Forgotten Hebrew Idioms*, ZAW 78 (1966) 1—1.

²⁶ J. Héring, *Remarques sur les bases araméennes et hébraïques des Évangiles synoptiques*, RHPHil Rel 46 (1966) 17—33; P.L. Schoonheim, *Alltestamentliche Boden der Vocabel hyperephanos Lukas 1, 51*, NT 8 (1966) 125—246.

²⁷ H. Haag, *Die komposition der Sündenfall-Erzählung (Gn 2, 4b-3, 24)*, Tübinger Theologische Quartalschrift 146 (1966) 1—7; W. Richter, *Die Überlieferungen um Jephthah. Ri 10, 17—12, 6*, Bib 47 (1966) 485—556; A. Mattioli, *Due schemi litterari negli oracoli d'introduzione al libro d'Isaia (Is. 1, 1—31)*, Rivista Biblica... Italiana (RBibIt) 14 (1966) 345—364; B.N. Wambacq, *L'unité du livre de Baruch*, Bib 47 (1966) 574—576; R. Pesch, *Zur konzentrischen Struktur von Jona 1*, Bib 47 (1966) 577—581; J. Homerski, *Nowe spojrzenie na kompozycję księgi Zachariasza 9—11*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne (RoTKan) 13 (1966) z. 1 s. 71—80.

²⁸ H. Kosmala, *Form and Structure in Ancient Hebrew Poetry*, VT 16 (1966) 152—180.

²⁹ J. Angénieux, *Les trois portaits du Cantique des cantiques. Étude de critique littéraire*, Ephemerides Theologicae Lovanienses (ETL) 42 (1966) 582—596.

³⁰ W.L. Holladay, *The Recovery of Poetic Passages of Jeremiah*, JBL 85 (1966) 401—435.

³¹ H.P. Müller, *Der Aufbau des Deborahliedes*, VT 16 (1966) 446—459.

Oz 12, 3—6³². Sformułowaniami prawnymi Księgi Przymierza zajmuje się P. Van den Berghe³³. E. Auerbach próbuje wykorzystać badania nad powtarzającym się motywem dziesięciu przykazań dla ustalenia wieku kapłańskiej i deuteronomistycznej tradycji Pięcioksięgu³⁴. Jeszcze inni zajmują się analizą motywów wskrzeszeń dokonanych przez Eliasza i Elizeusza³⁵, czy też tradycji o Jakubie³⁶. R. N. Whybray na marginesie swej szerszej pracy o księdze Przypowieści³⁷ omawia szczegółowe zagadnienie literackie: oryginalne podłoże wychowawczych pouczeń z *Przyp 2 i 7* oraz problem literacki dotyczący przemówienia Mądrości z *Przyp 8*³⁸. Wypada tu także odnotować publikacje z zakresu introdukcji szczegółowej do Starego Testamentu. Pisano o wciąż interesującym zagadnieniu religioznawczym: prorocstwo i magia³⁹, o języku i charakterze ksiąg *Amosa*⁴⁰ i *Mądrości*⁴¹, o czasie postania *Powtórzonego Prawa*⁴² i *Lamentacji*⁴³ oraz o wzajemnym stosunku różnych tłumaczeń *Daniela*⁴⁴.

³² W. L. Holladay, *Chiasmus, the Key to Hosea XII*, 3—6, VT 16 (1966) 53—64.

³³ P. Van den Berghe, *Casuistisch en Apodictisch Recht in de Mid-densectie van het Verbondsboek*, Collationes Brugenses et Gandavenses 12 (1966) 26—49.

³⁴ E. Auerbach, *Das Zehngebote — allgemeine Gesetz-Form in der Bibel*, VT 16 (1966) 255—276.

³⁵ R. Kilian, *Die Totenerweckung Elias und Elisas — eine Motiwanderung?*, BZ 10 (1966) 44—56.

³⁶ E. M. Good, *Hosea and the Jacob Tradition*, VT 16 (1966) 137—151.

³⁷ *Wisdom in Proverbs*, London 1965.

³⁸ R. N. Whybray, *Some Literary Problems in Proverbs I—IX*, VT 16 (1966) 482—496.

³⁹ G. Fohrer, *Prophetie und Magie*, ZAW 78 (1966) 25—47.

⁴⁰ G. Farr, *The Language of Amos, Popular or Cultic*, VT 16 (1966) 312—324.

⁴¹ F. Zimmermann, *The Book of Wisdom. Its Language and Character*, Jewish Quarterly Review (JQR) 57 (1966) 1—27.

⁴² S. Lach, *Czas powstania księgi Powtórzonego Prawa*, RoTKan 13 (1966) z. 1 s. 23—34.

⁴³ S. T. Lachs, *The Date of Lamentations V*, JQR 57 (1966) 46—56.

⁴⁴ P. Grelot, *Les versions greque de Daniel*, Bib 47 (1966) 381—402.

Krytyka literacka Nowego Testamentu nadal zajmuje się porównaniem Synoptyków, szczególnie zaś pokrewieństwem *Mateusza* i *Lukasza* ⁴⁵. M.-E. Boismard szczegółowe zagadnienie synoptyczne próbuje oświetlić badaniami nad *Ewangelią Ebionitów* ⁴⁶. Szereg szczegółowych i dość obszernych studiów poświęcono *Ewangelii Marka*, jej kompozycji ⁴⁷, jedności literackiej opowiadania o Ostatniej Wieczerzy ⁴⁸, źródłom Markowej Apokalipsy ⁴⁹. W artykule pod bardzo ogólnym tytułem L. E. Keck zwraca uwagę, że Ewangelia Marka nie została napisana jako odpowiedź na pytania dotyczące Jezusa, ani jako wykład nauki o Chrystusie, ale jako *euaggelion*, dlatego dzieło Jezusa jest przedstawione jako zachęta do naśladowania ⁵⁰. O. F. M. Uricchio OFMConv. współautor najnowszego komentarza do Ewangelii Marka ⁵¹ zajmuje się śladami wpływu pierwotnego Kościoła w tej Ewangelii. Autor poddaje analizie elementy osobliwe i mniej odpowiednie okolicznościom, sposobowi myślenia i mówienia Chrystusa, z których niektórzy egzegeci wnosili, że Marek używa wyrażeń nieco późniejszych, przedstawia pewne pojęcia rozpowszechnione u qumrańczyków i uprzedza chronologię zamieszczając w Ewangelii słowa i instytucje Kościoła pierwotnego. Marek rzeczywiście wykazuje zależność od tradycji współczesnego sobie Kościoła, ale jest to przede wszystkim

⁴⁵ W. Wilkens, *Zur Frage der Literarischen Beziehung zwischen Matthäus und Lukas*, NT 8(1966) 48—57; R.T. Simpson, *The Major Agreement of Matthew and Luke against Mark*, NTS 12 (1965/66) 273—284.

⁴⁶ M.E. Boismard, *Évangile des Ébionites et problème synoptique* (Mc 1, 2—6 et par.), RB (1966) 321—352.

⁴⁷ I. De la Potterie, *De compositione evangelii Marci*, VD 44 (1966) 135—141.

⁴⁸ F.W. Danker, *The Literary Unity of Mark 14*, 1—25, JBL 85 (1966) 467—472.

⁴⁹ J. Lambrecht, *Die Logia-Quellen von Markus 13*, Bib 47 (1966) 321—360.

⁵⁰ L.E. Keck, *The Introduction to Mark's Gospel*, NTS 12 [1965 96] 252—270.

⁵¹ F.M. Uricchio-G. M. Stano OFMConv, *Vangelo secondo San Marco* (La Sacra Bibbia dir. S. Garofalo), Torino 1966.

kim zależność od tradycji ustnej szczególnie Piotrowej ⁵². Szczegółowe studia krytyczno-literackie poświęcone Mateuszowym przypowieściom o prawdziwym Izraelu ⁵³, starotestamentalnej formie wykładu w Ewangelii Mateusza ⁵⁴, strukturze literackiej „Benedictus“ oraz Łukaszowej perykopy o namaszczeniu przez jawnogrzesznicę ⁵⁵. *Ewangelii św. Jana* poświęcono w literaturze polskiej dwa artykuły z zakresu introdukcji szczegółowej ⁵⁶. Introdukcji do *Dziejów Apostolskich* dotyczy artykuł R. P. G. H a n s o n a. Autor ten dochodzi do wniosku, że są raczej, by uważać Rzym za miejsce powstania księgi *Dziejów* a rzymskich chrześcijan za jej adresatów, wydaje mu się prawdopodobne, iż tekst interpolowany w tzw. recenzji zachodniej został wypracowany także w Rzymie ⁵⁷. G. J. B a h r analizuje sposób pisania listów Pawłowych w świetle listów z V w. ⁵⁸ J. M. F o r d, zastanawiając się czy pierwszy list do Koryntian nie był skierowany do Hebrajczyków, stwierdza bardzo bliskie pokrewieństwo pomiędzy *IKor* 1—4 a całym Listem *do Hebrajczyków* ⁵⁹. W. H. B a

⁵² F.M. U r i c c h i o, *Presenza della Chiesa primitiva nel Vangelo di S. Marco*, *Miscellanea Francescana* 66 (1966) 29—87.

⁵³ R.J. D i l l o n, *Towards a Tradition-History of the Parables of the True Israel (Matthew 21, 33—22, 14)*, *Bib* 47 (1966) 1—42.

⁵⁴ R. P e s c h, *Eine alttestamentliche Ausführungsformel im Matthäus-Evangelium. Redaktionsgeschichtliche und exegetische Beobachtungen*, *BZ* 10 (1966) 220—245.

⁵⁵ W.L. L o r i m e r, *Structure du „Benedictus“*, *NTS* 12 [1965 66] 382—383; J. D e l o b e l, *L'onction par la pécheresse. La composition littéraire de Lc VII*, 36—50, *ETL* 42 (1966) 415—475.

⁵⁶ F. G r y g l e w i c z, *Niezwyuczajne szczegóły w Ewangelii św. Jana*, *RoTKan* 13 (1966) z. 1 s. 95—104; Z. P o n i a t o w s k i, *Aktualny stan badań nad Ewangelią według Jana*, *Euhemer* 10 (1966) z. 3—4 s. 83—102; por. także R. S c h n a c k e n b u r g, *Die Messiasfrage im Johannesevangelium*, *TJb Benno* 1966 s. 318—348.

⁵⁷ R.P.G. H a n s o n, *The Provenance of the Interpolator in the „Western“ Text of Acts and of Acts Itself*, *NTS* 12 [1965 66] 211—230.

⁵⁸ G.J. B a h r, *Paul and Letter Writing in the Fifth Century*, *Catholic Biblical Quarterly (CBQ)* 28 (1966) 465—477.

⁵⁹ J.M. F o r d, *The First Epistle to the Corinthians or the First Epistle to the Hebrews?*, *CBQ* 28 (1966) 402—416.

te s omawia integralność *drugiego listu do Koryntian* ⁶⁰, a E. P. Sanders literacką zależność listu *do Kolosan* ⁶¹. R. Schippers bada przedsynoptyczną tradycję w pierwszym liście *do Tesaloniczan* ⁶², wreszcie Ch. P. Anderson zajmuje się stosunkiem listu do *Hebrajczyków* do zbioru listów Pawłowych ⁶³.

Warto zwrócić uwagę na artykuł A. G. Wrighta poświęcony rodzajowi literackiemu midrasz, występującemu w obydwu Testamentach, a nie omówionemu dotąd w polskiej literaturze ⁶⁴. A. G. Wright stwierdza, że słowo *midrasz* we współczesnych studiach biblijnych ma dwa znaczenia. Oznacza metodę egzegezy (aktualizacja tekstu biblijnego) i rodzaj literacki.

Z zakresu krytyki historycznej odnotować należy publikacje dotyczące archeologii. J. Gray omawia problematykę archeologiczno-historyczną biblijnego Hazor ⁶⁵; w *Revue Biblique* znajdujemy obszernie sprawozdanie z badań w Petra ⁶⁶ oraz opracowanie nowych inskrypcji interesujących biblistów ⁶⁷.

Poświęcono kilka prac zagadnieniom historii biblijnej. A. Weiser omawia opowiadania o Dawidzie, stwierdzając, że mamy tu do czynienia z pismem o charakterze ten-

⁶⁰ W.H. Bates, *The Integrity of II Corinthians*, NTS 12 [1965 66] 56—69.

⁶¹ E.P. Sanders, *Literary Dependence in Colossians*, JBL 85 (1966) 28—45.

⁶² R. Schippers, *The Pre-Synoptic Tradition in I Thessalonians II*, 13—16, NT 8 (1966) 223—234.

⁶³ Ch.P. Anderson, *The Epistle to the Hebrews and the Pauline Letter Collection*, Harvard Theological Review 59 (1966) 429—238.

⁶⁴ A.G. Wright, *The Literary Genre of Midrash*, CBQ 28 (1966) 105—138; 417—457,

⁶⁵ J. Gray, *Hazor*, VT 16 (1966) 26—52.

⁶⁶ C.M. Bennett, *Fouilles d'Umm el-Biyara. Rapport préliminaire*, RB 63 (1966) 372—403; G.R.H. Wright, *Structure et date d'arc monumental de Petra*, RB 63 (1966) 404—419.

⁶⁷ J. Stracky - J. Strugnell, *Deux nouvelles inscriptions nabatéennes*, RB 63 (1966) 236—247; B. Lifshitz, *Note d'épigraphie palestinienne* RB 63 (1966) 248—257; M. Hengel, *Die Synagogeninschrift von Stobi*, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des alten Christentums (ZNW) 57 (1966) 145—183.

dencyjnym, w którym wykorzystano „ideologię królewską“ środowiska dla uzasadnienia władzy królewskiej Dawida i jego dynastii wolą Bożą⁶⁸. O synkretyzmie religijnym Izraela w X w. pisze A. Soggin⁶⁹. E. I. Andersen omawia wypadek z Nabotem⁷⁰. E. R. Thiele poświęca dwa studia trudnej do ustalenia chronologii żydowskiej w drugiej połowie VIII w. Przyjmuje rok 715 jako początek panowania Ezechiasza⁷¹. Okresem działalności Eliasza zajmuje się J. M. Miller⁷². Duże zainteresowanie budzi niezupełnie w historiografii wyklarowany okres powrotu z Babilonii⁷³. Ciekawe zagadnienie początku dnia u Izraelitów porusza H. S. Stroes⁷⁴, a E. Koffmahn analizuje określenia miesięcy⁷⁵.

Z dziedziny historii Nowego Testamentu W. E. Filmer omawia chronologię panowania Heroda Wielkiego⁷⁶, inni natomiast interesują się ugrupowaniami istniejącymi wówczas w Izraelu⁷⁷, szczególnie zaś *zelotami*⁷⁸. B. Salomonsen wykazuje

⁶⁸ A. Weiser, *Die Legitimation des Königs David. Zur Eigenart und Entstehung der sogen. Geschichte von Davids Aufstieg*, VT 16 (1966) 324—354.

⁶⁹ A. Soggin, *Der offiziell geförderte Synkretismus in Israel während des 10 Jahrhunderts*, ZAW 78 (1966) 179—204.

⁷⁰ F. I. Andersen, *The Socio-Judicial Background of the Naboth Incident*, JBL 85 (1966) 46—57.

⁷¹ E. R. Thiele, *Pekah to Hezekiah*, VT 16 (1966) 83—103; tenże, *The Azariah and Hezekiah synchronism*, VT 16 (1966) 103—107.

⁷² J. M. Miller, *The Elisha Cycle and the Account of the Omride Wars*, JBL 85 (1966) 441—454.

⁷³ A. Petitjean, *La Mission de Zorobabel et la Reconstruction de Temple Zach.*, III, 8—10, ETL 42 (1966) 40—71; A. Gelston, *The Foundation of the Second Temple*, T 16 (1966) 232—235; J. A. Emerton, *Did Ezra go to Jerusalem in 428 B.C.?*, Journal of Theological Studies (JTS) 17 (1966) 1—19; J. R. Porter, *Son or Grandson (Ezra, X. 6)*, JTS 17 (1966) 54—67.

⁷⁴ H. S. Stroes, *Does the Day Begin in the Evening or Morning? Some Biblical Observations*, VT 16 (1966) 460—475.

⁷⁵ E. Koffmahn, *Sind die alttestamentlichen Monatsbezeichnungen mit den kanaanäisch-phönikischen identisch?*, BZ 10 (1966) 197—219.

⁷⁶ W. E. Filmer, *The Chronology of the Reign of Herod the Great*, JTS 17 (1966) 283—398.

⁷⁷ V. Eppstein, *When and how the Sadducees were Excommunicated*, JBL 85 (1966) 213—224.

⁷⁸ C. Daniel, *Esséniens, zélotes et sicaires et leur mention par paronymie dans*

w swej pracy odmiennosc zelotow i *qannaim* ⁷⁹. Ogólne zagadnienie historiografii starozytnej podejmuje A. W. Mosley omawiając historiografię grecką (Herodot, Tukidydes, Polibiusz, Posejdonios, Dionizy z Halikarnasu, Lukian z Samosat), rzymską (Cycero, J. Cezar, Salustiusz, Liwiusz, Tacyt), żydowską (pisarze Starego Testamentu, ustna tradycja, Józef), konkluduje że przegląd taki niewiele wnosi do zagadnienia stosunku pisarzy Nowego Testamentu do historyczności przedstawionych przez nich tradycji ⁸⁰. Szczegółowe studia historyczno-porównawcze dotyczą kilku ważnych zagadnień starotestamentalnych, jak „obłok Boży” ⁸¹, obrzezanie ⁸², prorocstwo ⁸³, pojęcie bóstwa i jego kult ⁸⁴; inne znowu pewnych motywów, jak ru³ch ⁸⁵ ’elohim ⁸⁵, Tamar-hierodula ⁸⁶, „błogosławieństwa” ⁸⁷, baranek ⁸⁸. Proble-

le NT, Numen 13 (1966) 88—115; B. Salomonsen, *Some Remarks on the Zealotes with Special Regard to the Term „qannaim” in Rabbinic Literature*, — NTS 12 (1966) 164—176.

⁷⁹ por. art. z poprzedniego przypisu.

⁸⁰ A.W. Mosley, *Historical Reporting in the Ancient World*, NTS 12 (1965) 10—26.

⁸¹ P. Bordeuil, „*A l’ombre d’Elohim*“. *Le thème de l’ombre protectrice dans l’Ancien Orient et ses rapports avec „L’Imago Dei”*, RHPHilRel 46 (1966) 368—391.

⁸² J.M. Sasson, *Circumcision in the Ancient Near East*, JBL 85 (1966) 473—476.

⁸³ F. Nötscher, *Prophetie im Umkreis des alten Israel*, BZ 10 (1966) 161—197.

⁸⁴ R. Rendtorff, *El, Ba’al und Jahwe. Erwägungen zum Verhältnis von kanaanäischer und israelitischer Religion*, ZAW 78 (1966) 277—292; por też: N. H. Snaith, *The Cult of Molech*, VT 16 (1966) 123—124.

⁸⁵ R. Kilian, *Gen 1 2 und die Urgötter von Hermopolis*, VT 16 (1966) 420—438.

⁸⁶ M.C. Astour, *Tamar the Hierodule. An Essay in the Method of Vestigal Motifs*, JBL 85 (1966) 185—196.

⁸⁷ J. Dupont, „*Béatitudes*“ *égyptiennes*, Bib 47 (1966) 185—222.

⁸⁸ J. Jeremias, *Das Lamm, das aus der Jungfrau hervorging* (Test. Jos. 19, 8), ZNW 57 (1966) 216—219; G. Burchard, *Das Lamm in der Waagschale. Herkunft und Hintergrund eines haggadischen Midraschs zu Ex 1, 15—22*, ZNW 57 (1966) 219—228; K. Koch, *Das Lamm, das Ägypten vernichtet*, ZNW 57 (1966) 79—93.

my literatury żydowskiej pozabiblijnej omawiają Ch. Burchard (przekaz Testamentu Dwunastu Patriarchów)⁸⁹, M. Mc Namara i P. Grelot (Targumy)⁹⁰. Ciągłe aktualna — i to nie tylko na łamach *Revue de Qumran* — jest problematyka qumrańska. Porusza się zagadnienia dotyczące samego Qumran, jak identyfikacja sekty⁹¹, problemy dotyczące poszczególnych dokumentów⁹², zagadnienia filologiczne⁹³, doktryna gminy: struktura armii synów światłości⁹⁴, pojęcie szabatu⁹⁵, kalendarza⁹⁶, i inne⁹⁷. Z problematyki qum-

⁸⁹ Ch. Burchard, *Neues zur Überlieferung des Testamente der Zwölf Patriarchen*, NTS 12 [1965] 66) 245—258.

⁹⁰ M. Mc Namara, *Targumic Studies*, CBQ 28 (1966) 1—19; P. Grelot, *Une Teseptia targumique sur Zacharie II* 14—15, RB 63 (1966) 197—211.

⁹¹ C. Roth, *Qumran and Masadah: a Final Clarification Regarding the Dead Sea Sect*, *Revue de Qumran* (RQum) 5 (1966) 81—88; R. De Vaux, *Esséniens ou Zélotes? A propos d'un livre recent*, RB 63 (1966) 212—135.

⁹² M.R. Lehmann, *Identification of the Copper Scrolls Based on its Technical Terms*, RQum 5 (1966) 97—1015; J. Carmignac, *Poème allégorique sur la secte rivale*, RQum 5 (1966) 361—374; J. Starcky, *Psaumes apocryphes de la grotte 4 de Qumran* (4Q Pst VII—X), RB 63 (1966) 353—371; J. T. Milik, *Fragment d'une source du Psautier* (4Q Ps 89) *et fragments des Jubilés du Document de Damas d'un phylacterie dans la grotte 4 de Qumran*, RB 63 (1966) 94—106; M. Delcor, *Zum Psaltär von Qumran*, BZ 10 (1966) 15—29; M. R. Lehmann, *A Re-Interpretation of 4 Q Dibré ham-Me'oroth*, RQum 5 (1966) 106—110; E. J. Revell, *Clause Structure in the Prose Documents of Qumran Cave I*, RQum 5 (1966) 3—22; J. C. Trever, *Completion of the Publication of some Fragments from Qumran Cave I*, RQum 5 (1966) 323—344.

⁹³ S. J. De Vries, *The Syntax of Tenses and Interpretation in the Hodayoth*, RQum 5 (1966) 375—414; J. Carmignac, *Un aramaïsme biblique et qumrânien: l'infinifitif placé après son complément d'objet*, RQum 5 (1966) 503—520.

⁹⁴ A. M. Gazou-Ginzberg, *The Structure of Army of Sons of Light*, RQum 5 (1966) 163—176.

⁹⁵ S. T. Kimbrough, *The Concept of Sabbath at Qumran*, RQum 5 (1966) 483—502; J. M. Baumgarten, *The Counting of Sabbath in Ancient Sources*, VT 16 (1966) 277—286.

⁹⁶ S. Zeitlin, *The Judean Calendar during the Second Commonwealth and the Scrolls*, JQR 57 (1966) 28—45; J. Carmignac, *Comment Jésus et ses contemporains pouvaient ils célébrer la Pâque à une date non officielle?*, RQum 5 (1966) 59—80.

⁹⁷ H. A. Brongers, *Das Wort „NPS“ in den Qumranschriften*, RQum 4 (1966) 407—415; P. Sacchi, *Il problema degli anni 390 nel Documento di*

rańskiej związanej ściśle z Nowym Testamentem porusza się sprawę mesjanizmu⁹⁸, chrztu i Komunii św.,⁹⁹ dualizmu „ducha i ciała”¹⁰⁰ i inne¹⁰¹. Gnozie nowotestamentalnej obszerny artykuł poświęca K. Prüm m¹⁰²; dwa zaś inne krótkie opracowania porównują gnostycką *Ewangelię Tomasza* z Nag-Hammadi z innymi apokryfami¹⁰³.

W ramach teologii Starego Testamentu — S. Herrmann zajmuje się starotestamentalnym imieniem Bożym¹⁰⁴, inni znowu omawiają żydowskie pojęcie bóstwa¹⁰⁵, zagadnienie Przymierza¹⁰⁶; P. Buis wskazawszy źródła formuł

Damasso I, 5—6, RQum 5 (1966) 89—96; J. Garmignac, *Les Horoscopes de Qumran*, RQum 5 (1966) 199—218; M. Delcor, *Recherches sur un horoscope en langue hébraïque provenant de Qumran*, RQum 5 (1966) 521—542.

⁹⁸ R. Deichgräber, *Zu Messiaserwartung der Damaskusschrift*, ZAW 78 (1966) 333—343; R. E. Brown, *J. Strack's Theory of Qumran Messianic Development*, CBQ 28 (1966) 51—57; W. Tyloch, *Mesjasze gminy qumrańskiej*, Euhemer 10 (1966) z. 1 s. 17—22.

⁹⁹ J. Pryke, *The Sacraments of Holy Baptism and Holy Communion in the Light of the Ritual Washings and Sacred Meals at Qumran*, RQum 5 (1966) 553—568; D. Szojda OFM, *Symbolika wody w pismach św. Jana Ewangelisty i w Qumran*, RoTKan 13 (1966) z. 1 s. 105—121.

¹⁰⁰ J. Pryke, „Spirit“ and „Flesh“ in the Qumran Documents and some New Testament Texts, RQum 5 (1966) 345—360.

¹⁰¹ L. E. Keck, *The Poor among the Saints in Jewish Christianity and Qumran*, ZNW 57 (1966) 54—78; O. Betz, *The Dichotomized Servant and the End of Judas Iscariot*, RQum 5 (1966) 43—58; M. De Jonge-A.S. Van der Woude, *11Q Melchizedek and the New Testament*, NTS 12 [1965/66] 301—326.

¹⁰² K. Prüm m, *Zur neustamentlichen Gnosis-Problematik*, Zeitschrift für Katholische Theologie (ZKT) 88 (1966) 1—50; por. także N. Brox, *Gnostikoi als Häresiologischer Terminus*, ZNW 57 (1966) 104—114.

¹⁰³ Dom. A. Baker, *The „Gospel of Thomas“ and the Syriac „Liber Graduum“*, NTS 12 [1965/66] 49—55; G. Quispel, *„The Gospel of Thomas“ and „the Gospel of Hebrews“*, NTS 12 [1965/66] 371 nn.

¹⁰⁴ S. Herrmann, *Der alttestamentliche Gottesname*, Evangelische Theologie (EvT) 26 (1966) 281—293.

¹⁰⁵ R.A. Rosenberg, *Yahweh Becomes King*, JBL 85 (1966) 297—307; W. Gerhardt, *The Hebrew Israelite Weather Deity*, Numen 13 (1966) 128—143; J. Koenig, *Aux origines des théophanies yahwistes*, Revue de l'Histoire des Religions (RHR) 159 (1966) 1—36.

¹⁰⁶ W. Eichrodt, *Covenant and Law. Thought on Recent Discussion*, In-

przymierza, podkreśla, że oddawały one w Pięcioksięgu treść teologiczną faktu Przymierza, który miał miejsce jeszcze przed ujęciem go w ramy tego rodzaju literackiego.¹⁰⁷ R. De Vaux zajmuje się stosunkiem proroków do Jeruzalem¹⁰⁸. Kilka studiów poświęcono sprawom związanym z kultem izraelskim¹⁰⁹. Z innych zagadnień teologicznych opracowywano tematy: światło w Starym Testamencie¹¹⁰, znaczenie wyrażenia „brać na świadka niebo i ziemię“¹¹¹, życie¹¹², zbawienie-życie¹¹³, żydowskie pojęcie duszy w tłumaczeniu Septuaginty¹¹⁴. Poruszano także problematykę teologiczną poszczególnych ksiąg: dzieje zbawienia w tradycji elohistycznej¹¹⁵, teologia tradycji jahwistycznej¹¹⁶, Synaj w liturgicznej tradycji deuteronomistycznej i kapłańskiej¹¹⁷, oryginalna sprawa córek Selofchada (*Lb* 27, 1—11), pokrewna zagadnieniu małżeństwa lewirackiego¹¹⁸, mesjańskie proroctwo

terpr 20 (1966) 302—321; M.J. Buss, *The Covenant Theme in Historical Perspective*, VT 16 (1966) 502—504.

¹⁰⁷ P. Buis, *Les formulaires d'alliance*, VT 16 (1966) 396—411.

¹⁰⁸ R. De Vaux, *Jérusalem et les Prophètes*, RB 63 (1966) 481—509.

¹⁰⁹ B. Couroyer, *Corne et Arc*, RB 63 (1966) 510—521; D. Gill, *Thysia and Šlamim: Questions to R. Schmid's Das Bundesopfer in Israel*, Bib 47 (1966) 255—262; S.J. De Vries, *The Acrostic of Nahum in the Jerusalem Liturgy*, VT 16 (1966) 476—481.

¹¹⁰ P. Humbert, *Le thème vétérotestamentaire de la lumière*, Revue de Théologie et de Philosophie (RTPPhil) 99 (1966) 1—6.

¹¹¹ M. Delcor, *Les attaches littéraires, l'origine et la signification de l'expression biblique „prendre à témoin le ciel et la terre“*, VT 16 (1966) 8—25.

¹¹² P. Leks, „Nie będziesz zabijał“, RoTKan 13 (1966) z. 1 s. 35—48.

¹¹³ J.W. Roston OFMConv, *Zbawienie-życie w Starym Testamencie w świetle metafor zbawczych*, ColctT 36 (1966) 157—176.

¹¹⁴ D. Lys, *The Israelite soul according to the LXX*, VT 16 (1966) 181—228.

¹¹⁵ R. Kilian, *Der heilsgeschichtliche Aspekt in der elohistischen Geschichtstradition*, Theologie und Glaube 56 (1966) 369—384.

¹¹⁶ H. W. Wolff, *The Kerygma of the Yahwist*, Interpr 20 (1966) 1131—158; J. Koening, *Aux origines des théophanies yahwistes*, RHR 159 (1966) 136.

¹¹⁷ K.H. Walkenhorst, *Sinai in liturgica traditione deuteronomistica et sacerdotali* VD 44 (1966) 89—96.

¹¹⁸ J. Weingreen, *The Case of the Daughters of Zelophychad*, VT 16 (1966) 518—522; N.H. Snaith, *The Daughters of Zelophehad*, VT 16 (1966) 124—127.

Natana ¹¹⁹, oczyszczenie i ekspiacja w *Ps* 51 ¹²⁰, teologia *Kronik* ¹²¹, problemy *Izajaszowej Księgi Triumfu* ¹²², teologia *Pieśni nad pieśniami* ¹²³, *Estery* ¹²⁴, *Przysłów* ¹²⁵, eschatologiczne znaczenie życia i śmierci w *Mdr* 1—5 ¹²⁶, problem eschatologiczny *Jb* 11, 25—27 ¹²⁷, porównanie teologii ksiąg Syracha i Mądrości, które wskazuje, że w oparciu o stosunek tych pism do postawy wobec hellenizmu, antropologii, ziemskiej lub pozaziemskiej odpłaty za postępowanie, można mówić o konserwatywnej (*Syrach*) i postępowej (*Mądrości*) teologii żydowskiej w II w. ¹²⁸

Z zakresu teologii Nowego Testamentu — H. Schürmann omawia istotne dla Ewangelii zagadnienie charakteru nauczania Chrystusa. Omówiwszy poglądy na ten temat konkluduje, że istotną rolę w charakterystyce nauczania Chrystusa odgrywały założenia filozoficzne. Na stosunek eschatologii do teologii powinno się patrzeć, tak jak patrzy Kościół: świadomości synostwa Bożego u Jezusa nie można uzasadnić jego eschatologią, lecz wszystkie wypowiedzi eschatologiczne

¹¹⁹ J. Łach, *Mesjańskie prorocтво Natana* (2Sm), RoTKan 13 (1966) z. 1 s. 49—69.

¹²⁰ A. Caquot, *Purification et expiation selon le psaume LI*, RHR 159 (1966) 133—154.

¹²¹ J.M. Myers, *The Kerygma of the Chronicler, History and Theology in the Service of Religion*, Interpt 20 (1966) 259—273. A. Caquot, *Peut-on parler de messianisme dans l'oeuvre du Chroniste?* RTPPhil 99 (1966) 110—120.

¹²² H. J. Kraus, *Die ausgebliebene Endtheophanie. Eine Studie zu Jes 56—66*, ZAW 78 (1966) 317—332.

¹²³ O. Loretz, *Die theologische Bedeutung des Hoheliedes*, BZ 10 (1966) 29—43.

¹²⁴ W.H. Brownlee, *Le livre grec d'Ester et la royauté divine*, RB 63 (1966) 161—185.

¹²⁵ R.E. Murphy, *The Kerygma of the Book of Proverbs*, Interpr 20 (1966) 3—14

¹²⁶ R. Taylor, *The Eschatological Meaning of Life and Death in the Book of Wisdom I—V*, ETL 42 (1966) 72—137.

¹²⁷ J. Prado, *La perspectiva escatológica en Job 19, 25—27*, Estudios Biblicos 5—40.

¹²⁸ A. A. Di Lella, *Conservative and Progressive Theology: Sirach and Wisdom*, CBQ 28 (1966) 139—154.

wypływały z faktu tego synostwa.¹²⁹ Pojęciu Ewangelii poświęca swój artykuł F. Mussner¹³⁰. Kilku autorów omawia dyskusję nad wyrażeniem „Syn Człowieczy“¹³¹. Obszerne studium o samym zagadnieniu — Jezus Syn Człowieczy — pisze R. E. C. Formesyn¹³². L. Sabourin¹³³ referuje *nova*, jakie do zrozumienia mesjańskiego i soteriologicznego sensu tajemnicy paschalnej wniosła praca R. Le Déaut¹³⁴. W *Ephemerides Theologicae Lovanienses* znajdujemy dwie prace na temat problemu etycznego — naśladowania Chrystusa¹³⁵. Ponadto omówiono zagadnienia: zaparcie się Piotra¹³⁶, objawienie woli Ojca przez Jezusa¹³⁷, znaczenie określenia „namaszczoney“ w czasach Jezusa¹³⁸. Z zagadnień poszczególnych ksiąg W. Grundmann opracowuje *locum Joanneum* Mateusza¹³⁹. Więcej uwagi poświęcono Ewangelii

¹²⁹ H. Schürmann, *Das hermeneutische Hauptproblem der Verkündigung Jesu. Eschatologie und Theologie im gegenseitigen Verhältnis*, TjBBenno 1966 s. 281—308.

¹³⁰ F. Mussner, „*Evangelium*“ und „*Mitte des Evangeliums*“, ZjBBenno 1966 s. 219—239.

¹³¹ G. Haufe, *Das Menschensohn-Problem in der gegenwärtigen wissenschaftlichen Diskussion*, EvT 26 (1966) 130—141; I. H. Marshall, *The Synoptic Son of Man Sayings in Recent Discussion*, NTS 12 [1965 66] 325 nn; R. Marlow, *The Son of Man in Recent Journal Literature*, CBQ 28 (1966) 20—30.

¹³² R.E.C. Formesyn, *Was there a Pronominal Connection for the „Bar Nashá“ Selfdescription?*, NT 8 (1966) 1—35.

¹³³ L. Sabourin, *Mysterium paschale et nox messianica*, VD 44 (1966) 67—73. 152—168.

¹³⁴ R. Le Déaut, *La Nuit Pascale (Analecta Biblica 22)*, Roma 1963.

¹³⁵ R. Thysman, *L'Éthique de l'Imitation du Christ dans le Nouveau Testament. Situation, notions et variations du thème*, ETL 42 (1966) 138—175; T. Aerts, *Suivre Jésus. Évolution d'un thème biblique dans les Évangiles synoptiques*, ETL 42 (1966) 476—512.

¹³⁶ E. Linnemann, *Die Verleugnung des Petrus*, Zeitschrift für Theologie und Kirche 63 (1966) 1—32.

¹³⁷ G. Segalla, *Gesù rivelatore della volontà del Padre nella tradizione sinottica*, RBibIt 14 (1966) 467—508.

¹³⁸ M. De Jonge, *The Use of the Word „Anointed“ in the Time of Jesus*, NT 8 (1966) 132—148.

¹³⁹ W. Grundmann, *Matth. XI. 27 und die Johanneischen „Der Vater-der Sohn“ - Stellen*, NTS 12 [1965 66] 42—49.

Łukasza. E. E. Ellis, analizując pewne niezgodności pomiędzy sformułowaniami tego Ewangelisty dotyczącymi eschatologii realizującej się i przyszłej, wyraża przekonanie, że elementy przyszłej eschatologii obce jego historii zbawienia Łukasz zaczerpnął od kogo innego¹⁴⁰. J. Van Goudoever pisze o Izraelu w Ewangelii Łukasza¹⁴¹; dwa studia dotyczą Łukaszo-
wego Kazania na górze¹⁴² i jedno teologii jego Ewangelii Dzieciństwa¹⁴³. R. Schnackenburg omawiając cel Ewangelii Jana, rozważa zawarty w niej problem mesjaństwa Chrystusa¹⁴⁴. Z teologii Pawła omówiono kilka zagadnień ogólnych, jak: prawo¹⁴⁵, ideał człowieka w zestawieniu z ideałem jaki odnajdujemy w Talmudzie (Pawłowy jest bardzo podobny, tylko pogłębiony o Chrystologię)¹⁴⁶, śmierć i zmartwychwstanie ludzi¹⁴⁷, postać Abrahama w wielkich listach¹⁴⁸. Spośród szczegółowych zagadnień teologii Pawła duże zainteresowanie budzi „soteriologia kosmiczna“ w związku z Rz 8, 19—27¹⁴⁹, a ponadto w związku z listem do Rzymian zajmowano się „Ewangelią Sprawiedli-

¹⁴⁰ E. E. Ellis, *Present and Future Eschatology in Luke*, NTS 12 [1965 66] 27—41.

¹⁴¹ J. Van Goudoever, *The Place of Israel in Luke's Gospel*, NT 8 (1966) 111—123.

¹⁴² H. Schürmann, *Die Warnung des Lukas vor der Falschlehre in der „Predigt am Berge“ Lk 6, 20—46*, BZ 10 (1966) 57—82; W.C. Van Unnik, *Die Motivierung der Feindesliebe in Lukas VI, 32—35*, NT 8 (1966) 284—300.

¹⁴³ A. Stöger, *Spiritualität der lukanischen Kindheitsgeschichte*, TjBBenno 1966 s. 349—364

¹⁴⁴ R. Schnackenburg, *Die Messiasfrage im Johannesevangelium*, TjBBenno 1966 s. 318—348.

¹⁴⁵ O. Kuss, *Nomos bei Paulus*, MütZ 17 (1966) 173 227.

¹⁴⁶ H. Mueller, *The Ideal Man as Portayed by the Talmud and St. Paul*, CBQ 28 (1966) 278—291.

¹⁴⁷ P. Dacquino, *La nostra morte e la nostra risurrezione con Cristo secondo San Paolo*, RBibIt 14 (1966) 225—260; C.F.D. Moule, *St Paul and Dualism: the Pauline conception of Resurrection*, NTS 12 [1965 66] 106—123.

¹⁴⁸ K. Berger, *Abraham in der paulinischer Hauptbriefen*, MütZ 17 (1966) 47—89.

S. Lyonnet, *Redemptio „cosmica“ sec. Rom 8, 19—23*, VD 44 (1966) 225—242; U. Gerber, *Röm. VII, 18 ff. als exegetisches Problem der Dogmatik*,

wości Bożej¹⁵⁰ i zbawieniem Izraela¹⁵¹. J. Mulka pisze obszerny artykuł o Gal 5, 6 uważając tę formułę („wiara, która działa z miłości“) za istotę teologii chrześcijaństwa¹⁵². W związku z *pierwszym listem do Koryntian* K. Müller zajmuje się teologią krzyża (1, 18—25)¹⁵³, a dwaj znakomici bibliści protestanccy formułą wyznania wiary z 15, 3—5¹⁵⁴. Obszerne studium na temat tajemnicy Chrystusa i Kościoła (*Ef* 5, 22—33) drukuje J. Cambier¹⁵⁵, a A. Feuillet omawia problem związany z innym listem więziennym: „stworzenie wszystkiego w Chrystusie“ (*Kol* 1, 16 n)¹⁵⁶. Żywym przedmiotem zainteresowań jest list do *Hebrajczyków*, szczególnie zaś jego dziewiąty rozdział. J. Swetnam opowiada się za eucharystyczną interpretacją obrazów z 9, 9—12 (stary i nowy przybytek)¹⁵⁷; A. Vanhoye, oprócz krótkiej pracy o zasiadaniu Chrystusa w niebie

NT 8 (1966) 58—81; K. Romaniuk, *Perspektywy „kosmiczne“ w soteriologii św. Pawła* (Rz 8, 19—27), RoTKan 13 (1966) z. 1 s. 81—94; A. Jankowski, *Horyzonty kosmiczne odkupienia w teologii biblijnej*, RuBi 19 (1966) 33—44.

¹⁵⁰ J. Reumann, *The Gospel of Righteousness of God. Pauline Reinterpretation in Romans 3*, 21—31, *Interpr* 20 (1966) 432—452; Ch. H. Talbert, *A Non-Pauline Fragment at Romans 3*, 24—26?, *JBL* 85 (1966) 287—296.

¹⁵¹ R. Batey, *So All Israel Will Be Saved. An Interpretation of Romans 11*, 25—32, *Interpr* 20 (1966) 218—228.

¹⁵² A.S. Mulka, „*Fides quae per caritatem operatur*“ (Gal 5, 6), *CBQ* 28 (1966) 174—188.

¹⁵³ K. Müller, *I Kor 1, 18—25. Die eschatologisch-kritische Funktion der Verkündigung des Kreuzes*, *BZ* 10 (1966) 246—272.

¹⁵⁴ H. Conzelmann, *On the Analysis of the Confessional Formula in I Corinthians 15*, 3—5, *Interpr* 20 (1966) 15—25; J. Jeremias, *Artikkelloses Christós. Zur Ursprache von I Cor 15, 3b-5*, *ZNW* 57 (1966) 211—215.

¹⁵⁵ J. Cambier, *Le grand mystère concernant le Christ et son Église. Éphésiens 5*, 22—33, *Bib* 47 (1966) 43—90. 223—242.

¹⁵⁶ A. Feuillet, *La création de l'universe „dans le Christ“ d'après l'épître aux Colossiens* (1, 16), *NTS* 12 (1965/66) 1—9; por. też F.B. Craddock, „*All Things in Him*“: *A Critical Note on Col. I. 15—20*, *NTS* 12(1965/66) 78—80.

¹⁵⁷ J. Swetnam, *On the Imagery and Significance of Hebrews 9,9—10*, *CBQ* 28 (1966) 155—173; tegoż, „*The Greater and More Perfect Tent*“. *A Contribution to the Discussion of Hebrews 9, 11*, *Bib* 47 (1966) 91—106.

(*Hebr* 1, 3; 8, 1; 10, 12; 12, 2)¹⁵⁸, pisze także o ustanowieniu Nowego Przymierza (*Hebr* 9, 15—23)¹⁵⁹; H. Langkammer natomiast omawia *Hebr* 1, 2: „którego ustanowił dziedzicem wszystkich rzeczy“¹⁶⁰. Teologia listów powszechnych dostarczyła mało tematów w roku sprawozdawczym. S. Cipriani pisał o jednolitości obrazu historii zbawienia w pierwszym liście Piotra¹⁶¹, a D. Von Allmen o oczekiwaniu na paruzję (2 P 3, 1—13) w świetle apokaliptyki żydowskiej¹⁶². Teologia Apokalipsy jest przedmiotem artykułu P. S. Mineara¹⁶³.

O. Paulin Wład. Sotowski OFMConv.

¹⁵⁸ A. Vanhoye, *De sessione caelesti in epistola ad Hebraeos*, VD 44 (1966) 131—134.

¹⁵⁹ A. Vanhoye, *De instauratione novae Dispositionis* (*Hebr* 9, 15—23) VD 44 (1966) 113—130; tegoż, *Mundatio per sanguinem* (*Hebr* 9, 22—23), VD 44 (1966) 176—191.

¹⁶⁰ H. Langkammer, „Den er zum Erben von allem eingesetzt hat“. (*Hebr* 1, 2), BZ 10 (1966) 273—280.

¹⁶¹ S. Cipriani, *L'unitarietà del disegno della storia della Salvezza nella I lettera di Pietro*, RBibIl 14 (1966) 385—406.

¹⁶² D. Von Allmen, *L'apocalyptique juive et le retard de la parousie en II Pierre* 3, 1—13, RTPPhil 99 (1966) 255—274.

¹⁶³ P.S. Minear, *Ontology and Ecclesiology in the Apocalypse*, NTS 21 (1965/66) 89—105.